

**CELÂL NURİ'YE GÖRE MUHİT, IRK, ZAMAN TEORİSİ
BAĞLAMINDA ESKİ TÜRKLER İLE OSMANLI TÜRKLERİ
ARASINDAKİ MÜNASEBETLER**

Mehmet Kaan ÇALEN¹

ÖZET

Celâl Nuri (İleri), Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuasında yayımlanan çeşitli makalelerinde, Fransız Tarihçi Hippolyte Taine'in muhit, ırk, zaman teorisine dayanarak Eski Türkler ile Osmanlı Türkleri arasındaki münasebetleri ele almıştır. Celâl Nuri, söz konusu makalelerde bilhassa muhit ve ırk üzerinde durmuştur. Osmanlı Türklerinin, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmek suretiyle muhit değiştirdiklerini ve değişen muhitte birlikte karakterlerinin de değiştiğini ileri sürmekte, ancak ırk teorisine dayanarak da bazı karakter özelliklerini muhafaza ettiklerini iddia etmektedir. Bu çalışmada, Celâl Nuri'nin Taine'in teorisi bağlamında, Eski Türklerle ve Osmanlı Türklerine dair getirdiği yorumlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Celâl Nuri İleri, Hippolyte Taine, Muhit Irk Zaman Teorisi, Tarih Düşüncesi, Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası.

**THE RELATIONSHIPS BETWEEN ANCIENT TURKS AND
OTTOMAN TURKS IN THE CONTEXT OF THEORY OF
ENVIRONMENT (MILIEU), RACE, EPOCH (MOMENT)
ACCORDING TO CELAL NURI**

ABSTRACT

Celal Nuri (İleri), in several articles that was published in Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, dealt with the relations between the ancient Turks and the Ottoman Turks, based on the environment, race, epoch theory of the French Historian Hippolyte Taine. In those articles, Celal Nuri focused particularly on environment and race. He asserted that, Ottoman Turks have changed their environment by coming from Central Asia to Anatolia and with the changed

¹ Arş.Gör.Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mkaancalen@trakya.edu.tr

environment their characters have changed too, however, based on the race theory, he claimed that they kept some of their characteristic traits. In this study, Celal Nuri's interpretations, in the context of Taine's theory, about ancient Turks and Ottoman Turks are investigated.

Key Words: *Celal Nuri İleri, Hippolyte Taine, Theory of Environment Race Epoch, Idea of History, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası.*

1. Giriş:

Auguste Comte'un en büyük talebelerinden biri kabul edilen Hippolyte Taine,² pozitivist tarih anlayışının da en önemli temsilcilerinden biridir. Tarihi bir (b)ilim olarak kabul eden ancak bu kabulünü tarihin doğa bilimlerinin yöntemini kullanmasıyla temellendiren Taine'e göre tarih diğer bilimler gibi sebepler ve kanunlar bulmaya çalışmaktadır³. Fakat Taine, üstadı Comte'tan farklı olarak tarihte psikolojik faktörlere büyük önem vermektedir⁴. O, medeniyetlerin primitif psikolojik unsurlardan oluştuğunu düşünmektedir⁵. Unsurları itibarıyla nasıl astronomi mekanik, fizyoloji kimyasal bir problem ise tarih de Taine için psikolojik bir problemdir⁶. Tarihin yapı taşı olan bu psikolojik unsurlar, Taine'in büyük sebepler olarak adlandırdığı "ırk, muhit ve zaman" tarafından şekillendirilmektedir. Evrensel ve kalıcı olan bu üç hâkim sebep; her an, her yerde ve her durumda mevcuttur ve sürekli çalışmaktadır⁷. Bu itibarla tarihçilik, tarihi şekillendiren bu üç büyük âmilin karşılıklı münasebetlerinin araştırılmasıdır.

Léon-E. Halkin, Taine'in tarih metodunu "*psikolojik determinizm*" şeklinde işaretlemektedir⁸. Bir mektubunda, "*hakiki psikoloji öyle güzel bir*

² Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, İstanbul 1986, s. 151.

³ Ahmed Şuayb, *Hayat ve Kitaplar*, 1317, s. 89. Taine bir eserinde "Tarih basit bir hikâyeden bir ilim olabilir ve olguları açıkladıktan sonra kanunlar çıkarabilir" demektedir. H. Taine, *Essais de critique et d'histoire*, 1858, s. XXVI, XXXII, zikreden Léon – E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Ankara 2000, s. 127. Ernst Breisach, Taine'in bir tane bile tarihî kanun bulamadığını belirtmektedir. Ernst Breisach, *Tarihyazını*, İstanbul 2009, s. 350.

⁴ Korlaelçi, *a.g.e.*, s. 153. Comte'un psikoloji hususundaki görüşleri için aynı eserin 111. ve 112. sayfalarına bakınız.

⁵ H. A. Taine, *History of English Literature*, Vol. 1, London 1920, s. 13.

⁶ Taine, *a.g.e.*, s. 33.

⁷ Taine, *a.g.e.*, s.12.

⁸ Halkin, *a.g.e.*, s. 93.

şfendir ki, şfelsefe-i tarih onun üzerine müsteniddir. Fizyolojiyi ihyâ ettiği gibi metafiziği de küşad ve tefrik eder."⁹ diye yazan Taine, tarihi psikolojinin bir çeşit tatbiki gibi mütalaa etmektedir¹⁰. "*Gerçek tarih, ruhların araştırılmasıdır. Bir halkın, bir edebiyatın, bir insanın tarihini yazmak, onun psikolojisini yapmaktır*"¹¹. Tabî, Taine için ruh metafizik bir olgu değil, daha çok fizyolojik bir unsurdur¹². Ruhun; muhit, ırk ve zamanın tesirleri altında şekillendiğini düşünmektedir.

Julien Freund'a göre Taine, "*bir döneme hâkim olmuş*" ve sadece Fransa'da değil diğer ülkelerde de büyük bir etki yaratmıştır¹³. Ülkemizde ilk defa Ahmed Şuayb tarafından Servet-i Fünûn'da yayımlanan bir dizi makale ile tanıtılmış¹⁴ ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde düşünce dünyamız üzerinde önemli tesirler icra etmiştir. Taine'den etkilenen ve çalışmalarında Ona sık sık atıfta bulunan Celâl Nuri (İleri), Taine'in ülkemizdeki en önemli takipçisi sayılabilir. Celâl Nuri, muhit, ırk, zaman teorisinin tarihe uygulanmasıyla birlikte özellikle Almanya ve Fransa'da tarih yöntemlerinin büyük bir değişikliğe uğradığını belirtmektedir¹⁵. 1926 senesinde neşredilen Türk İnkılâbı isimli eserinin mukaddimesinde, "*Hippolyte Taine, tarihi tedkikatında: 1. zaman, 2. muhit, 3. ırka ehemmiyet verir. Bu nazariyye tamamen doğru olmamakla beraber her hâlde izafî bir sıhhati haizdir.*" demekte ve Taine için "*Fransa'nın en benâm hükemasından, müverrihlerinden, münekkidlerindenidir. Ulûm-ı tabiiye usûllerini fikr-i beşerin mütenevvi mahsûlâtını tenkidde tatbik etmiştir.*" ifadelerini

⁹ Şuayb, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁰ Şuayb, *a.g.e.*, s. 90.

¹¹ Halkın, *a.g.e.*, s. 95.

¹² Breisach, *a.g.e.*, s. 350. Celâl Nuri'ye göre de psikoloji ilmi, anatomi ve fizyolojiden doğmuş ve bu suretle ruhu felsefenin konusu olmaktan çıkarmıştır. Ruhta tabiatüstü ve metafizik bir özellik yoktur. Sinir sisteminin ve beynin çalışma prensipleri doğa kanunlarına tâbi olduğu gibi insan beyniyle hayvan beyni arasında da yapı olarak fark yoktur. Bkz. Celâl Nuri, *Tarih-i İstikbâl*, C. 1, İstanbul 1331, s. 131.

¹³ Julien Freund, *Beşeri Bilim Teorileri*, Ankara 1997, s. 62.

¹⁴ Şuayb daha sonra bu yazıları "Hayat ve Kitaplar" isimli kitabında bir araya getirmiştir. Şuayb'ın çalışması Taine hakkındaki en teferruatlı Türkçe çalışma olma özelliğini hâlâ muhafaza etmektedir. Bakınız: Şuayb, *a.g.e.*, s. 1-196. Taine'in tarih ve tarihçilik konusundaki düşünceleri için aynı eserin 83-121 sayfalarına bakınız.

¹⁵ Celâl Nuri, "İrk", *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, Cild: 2, Nu: 26, 28 Nisan 1917, s. 5.

kullanmaktadır¹⁶. Celâl Nuri, Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası'nda, Taine'in muhit, ırk, zaman teorisini tanıtan ve teoriyi Türk-Osmanlı tarihine tatbik etmeye çalışan çeşitli makaleler neşretmiştir. Bu çalışmada söz makaleleri incelemek suretiyle Celâl Nuri'nin, Taine'in teorisine dayanarak Eski Türkler ile Osmanlı Türkleri arasındaki münasebetlere dair getirdiği yorumları ele alacağız.

2. MUHİT, IRK, ZAMAN TEORİSİ

Celâl Nuri, muhitin toplumlar üzerindeki etkisini ele alırken Taine ile birlikte Charles Darwin, Le Play, Henri de Tourville, Elisée Reclus gibi isimlere atıfta bulunur. Darwin'e dayanarak muhitin en kuvvetli "tekâmül" unsuru olduğunu belirtir ve insanın da bir tür hayvan olması hasebiyle tekâmül kanunlarına tâbi, dolayısıyla da insanlık tarihinin doğa tarihinin bir parçası ve devamı olduğunu ifade eder¹⁷. Taine, tabiî ve içtimâî şartların, fert ve toplumların durumunu tadil veya ikmâl ettiğini iddia etmekte ve misal olarak Arî ırka mensup Cermenler ile Latin ve Yunanlılar arasındaki farklılıkları muhitlerindeki farklılıklar ile açıklamaktadır¹⁸. Muhit teorisi, tarihteki çeşitliliği dünyanın hareketleri ve şekli, coğrafya, iklim, bitki örtüsü gibi gözlemlenebilir değişkenlere bağlamaktadır. Buna göre "soğuk, sıcak; rutubet, yübûset; dağ, ova ve step; orman, adalar, bataklık ve göller; nehirler ve denizler hâdisât-ı içtimâiyenin, binâen-aleyh uruk-ı beşeriyenin sâni'idirler." Muhit teorisi özetle şöyle izah edilmektedir:

İnsanın içinde yaşadığı muhite uyum sağlaması genel bir kaidedir; muhit değiştikçe insan da değişmektedir. Tabiât şartlarının zor olduğu bölgelerde insanlar yok olmakta, tabiâtın cömert davrandığı bölgelerde ise kolay yaşam şartlarının insanları tembelleğe sevk etmesi ya ölümle ya da medeniyetin düşük bir seviyede kalmasıyla neticelenmektedir. Hayatın gelişmesi için mücadele gereklidir fakat bu mücadele ne insanları öldürecek ölçüde çetin, ne de rahata sevk edecek kadar kolay olmalıdır. Hava, su ve iklim insanların zekâları üzerinde etkili olmakta, büyük nehirler büyük medeniyetlerin doğmasına imkân yaratmakta kısacası muhite ait muhtelif unsurlar insanlar üzerinde işlemekte, toplumları ve tarihi

¹⁶ Celâl Nuri, *Türk İnkılâbı*, İstanbul 1926, s. 8.

¹⁷ Celâl Nuri, "Muhit ve Türkler (1)", *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 28, 12 Mayıs 1017, s. 33.

¹⁸ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 33-34.

şekillendirmektedir¹⁹. Meselâ teori mucibince kutup bölgesinde yaşayan insanlar, o bölgenin ayılarına ve Ren geyiklerine benzetilmekte, kutup ve ekvator bölgelerinde “*en mütedennî mahlûkât-ı beşeriye*”nin yaşadığı iddia edilmektedir²⁰. Teori, Avrupalıların üstünlüğünü temellendirmeye de yaramış gibi gözükmemektedir. Çünkü Avrupa gibi yaşam için orta dereceli şartlar sunan bir bölgede oturan insanların, muhitin tesiriyle bütün diğer insanlardan üstün olabilecekleri ileriye sürülmektedir²¹.

Muhit teorisi içinde mütalaa edilen “ırk” ve “zaman” teorileri de muhitin tesirlerini çeşitlendirmektedir²². Taine’e göre ırk, kişilerin yaratılıştan gelen, fitrî ve ırsî yeteneklerinin ve eğilimlerinin toplamıdır. Farklı özellik ve yeteneklere sahip çeşitli at, sığır ve köpek cinsleri olduğu gibi farklı özellik ve yeteneklere sahip çeşitli insan cinsleri de vardır. Bu cinslerin sahip oldukları kabiliyetleri açık bir surette tespit edebilmek mümkündür. Meselâ geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Ârîler, üç bin yıl boyunca farklı medeniyet ve iklimlerin etkilerine maruz kalmış olsalar da hepsinin dillerinde, mezheplerinde, edebiyatlarında, felsefelerinde aynı kandan geldiklerini gösteren seçkin özellikler vardır. Geçen zamana ve farklı tesirlere rağmen ırkın ilk özellikleri yaşamaya devam etmiştir. Bu açıdan geçen zaman ne kadar uzun olursa olsun bitki ve hayvan türlerinin menşeyini tespit edebilmek mümkün olduğu gibi tarihî bilgilerimizden hareketle tarih öncesi hakkında da fikir edinebilmek mümkündür²³. Çünkü ırk teorisi, ırkların ilk seviyeleri yok olması mümkün olmayan özellikler taşıdığı kabulü üzerine kuruludur. Tarihte bir Ârî’de, bir Çinli’de, bir Mısırlı’da görülen bir özellik belki de on binlerce asır öncesinden gelmektedir. Canlıların muhitlerine uyum sağlamaları gerekmektedir. Yeni bir muhit, yeni bir iklim, yeni şartlar; yeni kabiliyetler ve alışkanlıklar edinmeyi gerekli kılar. İnsan muhitine hâkim olabilmek için yeni kabiliyetler edinmek zorundadır. Sabit ve istikrarlı muhitlerde insanın mizaç ve özellikleri de sabit olur, pek değişmez. Muhit ve şartlar değiştikçe insanların sahip oldukları manevî özellikler de değişmektedir. Kazanılan bu özellikler nesilden nesile aktarılarak ırsî bir nitelik kazanır. Dolayısıyla bir milletin, tarihin belli bir

¹⁹ Celâl Nuri, “Muhit”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, Cild: 1, Nu: 25, 21 Nisan 1917, s. 421-424.

²⁰ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 421.

²¹ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 423.

²² Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 421-422.

²³ Celâl Nuri, “İrk”, s. 5.

anında taşıdığı özellikler onun geçmiş hayatının bir özeti hükmündedir. Milletlerin tarihten getirdikleri en önemli miras, bu ırkî özellikleridir²⁴.

Zaman teorisine gelince, Celâl Nuri, teorinin muhit ve ırk kuramlarıyla bütünlük arz ettiğini ve zamanın tarihte ve dolayısıyla milletlerin hayatında önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. O, zamanı daha çok tarihin belli bir anındaki şartlar bütünü, özellikle çevresel şartların toplamı, bu şartların sağladığı imkânlar, konjonktür gibi telâkki etmektedir. Meselâ tarihteki büyük istilâ hareketleri zamanın ve çevresel şartların müsait olması ile gerçekleşmiş ya da zamanın etkileri tersine dönünce cihangir milletler daha düşük seviyedeki milletlerin esiri olmuştur. İslâmiyet'in doğuşu esnasında Sasanî ve Bizans devletlerinin çöküş devrelerinde olmaları veya Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanının, Bizans ve Selçuklu devletlerinin çöküş zamanına tesadüf etmesi, aksi hâllerde tarihin daha farklı seyredebilme ihtimâlinin mevcudiyeti zamanın önemine örnek olarak gösterilmektedir²⁵.

Celâl Nuri için “muhit, ırk, zaman” kuramı penceresinden tarih, mizaçları birer muhit tarafından yoğurulmuş olan ırkların, tarihî süreç içerisinde farklı muhitler ile girdikleri mücadeleler, insanların tevarüs yoluyla ilk muhitten getirdikleri özellikler ile farklı muhit ve zamanların etkilerinin karşılıklı münasebetleridir. Bu durumda tarihçilik, muhitin, ırkın ve zamanın tarihî olgu ve olaylar üzerindeki etkilerinin soruşturulmasıdır.

3. MUHİT, IRK, ZAMAN TEORİSİ VE TÜRKLER

Celâl Nuri, teoriyi Osmanlı tarihine tatbik edebilmek için eski Türk muhitini inceleyerek bu muhitin şekillendirdiği eski Türk seciyesini/ruhunu/psikolojisini keşfetmeye ve muhit değiştiren Osmanlı Türklerinin yeni muhitte eski seciyelerinden tevârüs ettikleri unsurlar ile kazandıkları yeni özellikleri bulmaya çalışır. Ağırlıklı olarak muhit ve ırk üzerinde durur. Zaman ancak Türk fetihleri ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında konjonktürün müsait olması noktasında ehemmiyet arz eder.

Celâl Nuri, “*tarih-i Osmanî, itiraz kabul etmeyecek bir surette 1. tarih-i İslâm'ın, 2. tarih-i Turan'ın, 3. tarih-i Rum'un mâbadıdır.*”

²⁴ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 5-6.

²⁵ Celâl Nuri, “Zaman”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, Nu: 35-4, 29 Eylül 1917, s. 157-159.

demektedir²⁶. Osmanlı tarihi, ırk itibariyle Türk tarihi, zaman itibariyle İslâm tarihi ve mekân itibariyle de Roma tarihi üzerine oturmaktadır. İslâm'ın müesseseleri, Turan'ın savaşçı seciyesi, Roma'nın coğrafyası ile Osmanlı'nın başarıları Osmanlı Türklerini meydana getirmiştir²⁷. “*Hâlde ve istikbâlde tekâmül ve tefeyyüz etmek isteyen bir milletin her şeyden evvel mâzisini bilmesi, lâyemût olan tarihinin ne gibi cereyanlara ittibâen devam edegeldiğini anlaması lâzımdır*”²⁸ düşüncesinden hareket eden Celâl Nuri, Osmanlı Türklerinin “*terakki ve tekemmül*” edebilmesi için Osmanlı Türklüğünü meydana getiren bu unsurların doğru bir şekilde bilinmesini elzem görmektedir. “*Millet-i Osmaniye'nin terakkiyat-ı müstakbelesi tarih-i Osmanî'nin ta'mîk ve tetebbuu ile mütevâziyen husûl bulacaktır*”²⁹. Ancak 19. asrın ikinci yarısından itibaren ilmin ve ilmî metodların değiştiğine dikkat çeken Celâl Nuri, Osmanlı tarihinin “*yeniden, nazariyat ve kavâid-i cedide mucibince*” yazılmasına taraftardır. Bu sayede Osmanlı Türklerinin gelişme imkânları anlaşılabilir olacaktır:

“*Milletimizin suret-i teşekkülü, sebep-i teşekkülü, gâye-i teşekkülü, zaman-ı teşekkülü iyice bilinmelidir ki suret-i tekâmülü, sebep-i tekâmülü, gâye-i tekâmülü ve hatta devr-i tekâmülünün ne zaman hulûl ettiği anlaşılsın. Bit-tabî bu tetebbûata tevessül edilirse kabiliyetlerimiz gibi zaîf noktalarımızın da neden ibaret olduğu tezahür eder*”³⁰.

Celâl Nuri bu noktada, muhit ve ırk teorilerine başvurur. Eski Türk muhitini ve seciyesini inceleyerek Osmanlı Türklerinin yeni muhiti ve seciyesi ile mukayese eder ve neticeler çıkarmaya çabalar. Özellikle ırk teorisi üzerinde durur. Osmanlı tarihi için ırk teorisi kadar kullanışlı bir alet ve vasıtanın olmadığını iddia eden Celâl Nuri, bu teoriyi dikkate almadan Osmanlı tarihinin anlaşılamayacağı kanaatindedir. Onun nazarında ırk teorisi Osmanlı tarihinin üstündeki perdeyi kaldıracak, bugüne kadar anlaşılammış olan pek çok olay ve olguyu aydınlığa kavuşturacak bir açıklama gücüne sahiptir. Ancak yine de tarihin bütün gizlerini çözenin mümkün olmayacağı kaydını düşen Celâl Nuri, bu noktada Taine'e bir eleştiri de getirir: Taine, tarihi bir doğa bilimi gibi telâkki etmekte, bütün tarihî

²⁶ Celâl Nuri, “Tarih-i Osmanînin Mâkablı”, Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası, C. 1, S. 1, 1335, s. 6.

²⁷ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 6.

²⁸ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 5.

²⁹ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 7.

³⁰ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 5-6.

gerçekliği ırk, muhit ve zaman üzerine kurmaktadır. Oysa bu üç unsurdan başka tarihe etki eden âmiller de vardır³¹. Bununla birlikte bütün eksikliklerine rağmen ırk teorsî, Celâl Nuri için Osmanlı tarihine ışık tutabilecek bir projektör mesabesinde³². Bu projektörü kullanarak eski Türkler ile Osmanlı Türklerinin psikolojilerini aydınlatmayı umut eder.

4. ESKİ TÜRK MUHİTİ VE SECİYESİ

Celâl Nuri, Osmanlı Türklerinin ırkî seciyesini anlayabilmek için öncelikle Türk'ün tarif edilmesi lüzumuna işaret eder ve “*Türk nedir veya kimdir?*” şeklinde temel bir soru sorarak işe başlar. Asya'nın orta ve kuzey kesimlerinde, eskiden beri büyük bir milletin veya bir birine benzer kabilelerden oluşan bir umûmî ırk veya milletin mevcut olduğunu ifade eder. Göçebe, savaşçı ve yağmacı olan bu millete, komşuları bulunan Çinliler 2500 yıldır Hiung nu (Hioung-Nou) ismini vermekteydiler. 1400 yıl kadar önce bu millet, yeni bir devlet kurarak Türk (Çince Tu-kuyue) ismini almıştı. Aynı milleti Sasanîler zamanında İranlılar, Turaniyan diye yâd ediyorlardı. Ceyhun'un kuzeyindeki bütün araziye Turan demektedirler ve yerleşik-göçebe ayırt etmeksizin bu arazideki bütün ahaliyi aynı millet kabul etmekteydiler. Söz konusu millet, Yunanlılar ve Romalılarca Sikit diye bilinmekteydi. Kelime, kaba ve barbar karşılığı olarak Karadeniz sahillerinde, Tuna ile Kafkasya arasındaki bölgede ve daha iç kesimlerde bulunan bütün kabileler için kullanılmaktaydı. 1500 yıl önce Roma dünyasında bu millete Sikit yerine Hun denilmeye başlandı. Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte de Türk ismi umûmîleşti³³.

Celâl Nuri, Türk ismi adı altında toplanan kavimlerin homojen bir kitle teşkil etmediğini, Tunguz veya Mançu, Moğol, Türk ve Fin olmak üzere dört kısma ayrıldığını belirtse de çoğu yerde Hun, Türk, Tatar, Turanî, Moğol isimlerini birbirlerinin yerine kullanır. Söz konusu kavimler göçebe olmaları hasebiyle kendileri hakkında pek belge bırakmamışlardır. Dolayısıyla tarihleri ayrıntılı bir şekilde bilinmemektedir. Dört grup da farklı cereyanlara tâbi olmuşlar, farklı kavimlerle birleşmişler, farklı dinlere girmişler, farklı iklimlerde yaşamışlar ve dolayısıyla farklı özellikler hatta

³¹ Celâl Nuri, Taine'in fikirlerinden etkilenmiştir ancak sırası geldikçe bu fikirlerin tamamen doğru olmadığı kaydını da eserlerine düşmüştür.

³² Celâl Nuri, “İrk”, s. 6.

³³ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 7-8.

renkler kazanmışlardır. Meselâ Tunguz/Mançu ve Moğollar sarı rengi muhafaza etmiş ve Çinliye yaklaşmış bir “*mahlûk-ı mütedennidir*”. Finlandiya’daki Fin ise beyaz ırka geçmiş, son derece terakki etmiş, Luteryan mezhebi sayesinde Avrupa’nın en “*mütekâmil*” milletlerinden birisi olmuştur. Aynı gruba mensup Laponları ise Celâl Nuri, insan ile hayvan arasında bir mahlûk addeder³⁴.

Celâl Nuri, eski Türk seciyesini keşfedebilmek için bu seciyeyi vücuda getiren eski Türk muhitini inceler. Eski Türk muhiti bozkır/steptir. Nadir su kaynaklarına sahip bozkırların ve hudutsuz çayırıkların, dağlara ve kapalı ovalara nispetle hür bir havası vardır. Düz, yeknesak, hudutsuz ve boz renkli bu sahralar hayâle hürriyet bahşetmektedir. Bozkır halkı istediği yere gitmek hususunda serbesttir. Ancak su kaynakları ve otlaklar onları aile ve kabileler şeklinde bir araya gelmeye zorlamaktadır. Kaynaklar tükenince aile ve kabileler yer değiştirir. Yerleşik toplumların aksine bozkırda kolayca hicret edilebilmekte, kolay ve hızlı hareket edilmekte, yine kolayca büyük ordular toplanabilmektedir. Bozkırdaki hayat serbesttir fakat Celâl Nuri, bozkır hayatını çeşitliliğe müsait olmaması sebebiyle tekdüze bulur. Tekdüzeliliğin Celâl Nuri’deki karşılığı açıktır: bozkır ahali haricî tesirler olmadıkça terakki edemez, asırlarca aynı medeniyet seviyesinde kalır. Bir başka tabirle bozkır halkı, yabancılarla, yani medenî toplumlarla münasebet kurmadıkça ilerleyemez³⁵.

Celâl Nuri, fakir, çıplak, kasvet verici ve ibtidaî addettiği eski Türk muhitini pek makbul bulmaz. Sibiryâ, Türkistan, Altay, Kaşgar, Semerkant, Buhara, Hive, Taşkent, Kırgızistan gibi bölgeleri fena yerler olarak tanımlar. Fena yerlerde ise aşağılık ve ibtidaî mahlûkâtın yaşadığını ilâve eder³⁶. Bu fena muhitin şekillendirdiği eski Türk seciyesine dair değerlendirmelerinin de pek parlak olmayacağı kolayca tahmin edilebilir. Meselâ eski Türk hayatını göçebelik ve çobanlıktan ibaret gördüğü için Türklerin sanayi, hırfet, ticaret ve sanat gibi meşgaleleri olduğu yolundaki iddiaları şüpheyle karşılar. Celâl Nuri, Orta Asya halkının ilerlettiği yegâne hırfetin doğan, şahin, atmaca gibi kuşlarla avcılık sanatı olduğunu, bu sanatın da ateşli silahların icadıyla beraber hükmünü kaybettiğini belirtir³⁷. Eski Türk seciyesinin Celâl Nuri’deki çağrışımları savaşçılık, askerlik, cihangirlik,

³⁴ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 8.

³⁵ Celâl Nuri, “Muhit”, s. 422-423.

³⁶ Celâl Nuri, “Muhit ve Türkler (1)”, s. 35.

³⁷ Celâl Nuri, “Osmanlılardan Evvel (1)”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 30, 26 Mayıs 1917, s. 72.

yağma ve çapuldan ibarettir. İleride görüleceği üzere Eski Türklerin, Osmanlı Türklerine devrettiği mirası da ancak bu seviyede ele alır. Celâl Nuri'nin eski Türklere dair çizdiği tarihî resim özetle şöyledir:

Eski Türklerin en mühim vasfı askerlik, en mühim eserleri de askerî düzendi. Askerî düzen, savaş hileleri, strateji konusunda Türklerin, Tatarların, Moğolların keskin bir zekâsı vardı ve bu hususta emsâlleri yoktu. Türklerde herkes asker olduğu için toplum adeta bir ordu şeklinde organize olmuştu. Hürriyetlerine pek düşkün olan Türkler, paralı asker veya köle değillerdi. Türkler bir askerî cumhuriyet şeklinde bir araya gelirler, ümerayı ve hatta hükümdarı bile seçimle tayin ederlerdi. Kurultay denen bir parlamentoları vardı. Cengiz yasası her Türk'e, adil olmayan hükümdarı tahtan indirmek hak ve vazifesini vermişti. Bir insanın toplum içindeki konumu celâdetiyle tayin edilirdi. Kumandana ve büyüklere itaat esastı. Kadınların toplum hayatındaki yerleri mühimdi, içlerinde hükümdar olanlar bile vardı. Eski Türkler şimdiki Japonlar gibi vücutça küçük, ufak, esmer veya sarı, çirkin fakat heybetli ve korkunç idi. Türk savaşmaktan lezzet alırdı. Düşmana saldığı vakit Türk'ten daha bahtiyarı yoktu. “*Turanî düşünmeden keser, bilâ fasıla keser, daima keser, kesmekten yorulmazdı...*”³⁸

Dünyanın tarihte en mühim kısmı Asya ile Avrupa'ydı ve bu bölge Sikit, Hun, Turanî veya Türk denilen “*millet-i umûmiyenin cevelângâhi*” olmuştu. Türklerin ortada Karakurum, doğuda Pekin ve Batı'da İstanbul olmak üzere üç büyük merkezleri vardı. Türkler bu merkezlerden hareket ederek Asya ve Avrupa'nın hemen her tarafını yağma etmişlerdi. Tarihte iki merkez Türkleri sürekli kendisine çekmişti: Çin ve Avrupa. Bu iki yerde de medeniyet Türklerden çok ileri olduğu için yağmacı Türklerin hücumlarına maruz kalmıştı. Atilla'nın hatırası Avrupa'da hala yaşıyordu. Cengiz ve Timur ayak bastıkları her yeri yakıp yıkmıştı. Türk'ün her istilâsı vahşet demektir. Tarihin en vahşî ve hayvanî istilâları, yağmaları, çapulları, kavgaları Türkler, Moğollar, Tatarlar, yani Turanîler tarafından yapılmıştı. Muhit onları süvariliğe, çobanlığa, haydutluğa, tasalluta sevk ediyordu. Hiçbir hak ve merhamet esasına sahip değillerdi, hatta hak ve merhametin, insanlığın ismini bile duymamışlardı...³⁹

Görüldüğü gibi Celâl Nuri'nin tarih tasavvurunda Türk, savaş, katliam ve yağma demektir. Cani, çapulcu, yağmacı, kan dökücü gibi sıfatları

³⁸ Celâl Nuri, “Osmanlılardan Evvel (2)”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 31, 2 Haziran 1917, s. 86-87.

³⁹ Celâl Nuri, “Osmanlılardan Evvel (1)”, s. 68-72.

Türkler için rahatlıkla kullanır. Hatta Avrupalı cani tipiyle Moğol tipi arasında benzerlik kuran Profesör Lombroso'ya istinaden Avrupa'daki canilerin de Türk bakayasının genetik artıkları olduğunu ima etmek suretiyle Avrupa'nın günahını da eski Türklere yükler⁴⁰. Ancak Celâl Nuri, Türklerin savaştan sonra bütün ahaliyi kılıçtan geçirmelerinin tek sebebinin vahşet olmadığını, akınları bir yeri ele geçirip orada yerleşmek niyetiyle yapmamaları, dolayısıyla fethettikleri yerlerde muhafız müfrezeler bırakmamaları sebebiyle arkada düşman bırakmamak düşüncesinden neşet ettiğini ifade eder. Fetihlerin yegâne sebebi yağma ve çapuldu. Eski Türk devletlerinin temel zaafı da Celâl Nuri'ye göre burada yatıyordu. Türkler barışa değil sadece savaşa önem verdikleri için barış dönemlerinde düzenlemeler ve ıslahâtlar yapmayı, çeşitli teşkilâtlar vücuda getirmeyi ihmal etmişler, bu da çöküşlerinin en büyük sebebi olmuştur. Ayrıca farklı kavimlerle ihtilât da soysuzlaşmalarına sebebiyet vermişti. Mağlup kavimleri temsil edeceklerine onlara temessül etmişlerdi. Rus âlimlerinin etnografya malzemesi dedikleri Orta Asya halkı diğer kavimlerle karışıp kolayca kayboluyordu. Avrupa'daki Hun bakayasını tamamen başka milletler içerisinde erimiş, Çine hücum eden Türkler de Çinlileşmişler⁴¹.

Celâl Nuri için eski Türk muhiti ve seciyesine dair verilen bu muhtasar bilgi, bütün Türk, Tatar, Moğol akvamının muhitini; bu muhitin vücuda getirdiği Türk seciyesini, ruhunu, psikolojisini hatta vücut şekli ve simasını; Attila, Cengiz Han, Timurlenk gibi cihangirlerin nasıl kolay asker toplayabildiklerini; Turan'da neden istikrarlı bir millet teşekkül etmediğini; Turanîlerin neden Çin'e, Roma'ya ve Avrupa'ya saldırdıklarını, Osmanlı Devleti'ni kuran Kayı Türklerinin neden Anadolu'ya göç ettiklerini, hatta onlardan önce Selçuklular gibi yüzlerce Türk kabilesinin hangi sebeple aynı yolu tercih ettiğini açıklamaya kâfidir⁴².

5. YENİ TÜRK MUHİTİ VE TÜRK SECİYESİ

Celâl Nuri, Osmanlı Türklerinin muhit değiştirmek suretiyle köklü bir değişim geçirdikleri kanaatindedir. Yeni muhitin coğrafi ve içtimai şartları Osmanlı Türklerini dönüştürmüştü. Bu dönüşümü anlayabilmek için Osmanlı Türklerinin yeni muhitini ve yeni muhitin şartlarını tespit etmek gerekiyordu. Geniş Osmanlı coğrafyası farklı özelliklere sahip çeşitli muhitleri

⁴⁰ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 70 ve aynı sayfadaki ilk dipnot.

⁴¹ Celâl Nuri, "Osmanlılardan Evvel (2)", s. 86, 88.

⁴² Celâl Nuri, "Muhit", s. 423.

bünyesinde barındırmaktaydı. Cevap bulunması gereken ilk soru, Türkler bu geniş coğrafyanın tamamına mı yoksa sadece bir kısmına mı yerleşmişlerdi? Celâl Nuri, ikinci şıkkı daha makûl bulur. Türkler, Erdel ve Tımaşvar gibi eyaletlere yerleşmemişler, Batılıların Hindistan ve Avusturalya gibi bölgeleri ele geçirmesine benzer bir tarzda sadece buraları Osmanlı yönetimine dâhil edip vergi almakla iktifa etmişlerdi. İslâm coğrafyasındaki Magrib ve Mısır gibi eyaletlere Müslüman olmaları dolayısıyla bazı ayrıcalıklar tanındıysa da Türkler buralara da yerleşmemiş, sadece bu bölgelerin üst sınıfları içerisinde gözükmüşlerdi. O hâlde Türkler Osmanlı coğrafyasının hangi kısmını vatan kabul etmişlerdi? Sorunun cevabı açıktır; Türklerin vatan kabul ederek asıl yerleştikleri bölge Anadolu'dur ki burada çoğunluğu teşkil etmiş olmalarının sebebi de budur. Dolayısıyla muhit teorisini Osmanlı Türklerine tatbik ederken Anadolu coğrafyasını esas tutmak gerekmektedir⁴³. Bununla birlikte Rumeli'nin Tuna ile Adalar Denizi arasında ve Karadeniz ve Marmara'dan başlayarak Üsküp, Prizren, Manastır, Tselya arasındaki bölge olmak üzere doğu kısımları da Türkler tarafında vatan kabul edilmişti⁴⁴. Bu bağlamda Türk, Anadolu'da ve doğu Rumeli'de aranmalıdır⁴⁵.

Celâl Nuri, "*Türk, muhitin değişmesiyle birlikte Karakurum'daki cengâver bedevîden başka bir şey oldu*" der. Orta Asya'nın fakir, çıplak, kasvetli ve iptidaî bozkırları ile Kanunî devrinde Türk imparatorluğunu teşkil eden arazinin çok farklı olduğunu dile getirir. Türkistan, Sibirya, Altay, Kaşgar, Semerkant, Buhara, Hive, Taşkent gibi bölgeleri fena yerler olarak tanımlar ve fena yerlerde ise "*aşağılık ve ibtidaî mahlûkâtın*" bulunduğunu ekler. İyi bir at cinsi yetiştirmek için iyi bir çiftliğin gerekli olması gibi iyi ırklar kötü muhitte üstün özelliklerini kaybetmekte, ikinci derecedeki ırklar da iyi muhitlerde nesilden nesile düzelmektedir. Celâl Nuri de kötü bir muhitte (Orta Asya) iyi bir muhite (Anadolu) gelmek suretiyle Türklerin ırkî özelliklerinin düzeldiğini düşünür. Nitekim Anadolu'nun havasının Selçuklu ve Osmanlı Türklerini simaca bile değiştirdiğini vurgular. Tıpkı Yeni Zelanda ve Avusturalya'ya giden İngilizlerin bir batın sonra oranın yerlilerine benzemesi, Güney Amerika'ya giden kumralların bir kuşak sonra esmerleşmesi gibi muhitin, iklimin, havanın, suyun tesiriyle Anadolu'daki Türk de seciye, vücut ve sima olarak değişmişti. Kısacası

⁴³ Celâl Nuri, "Muhit ve Türkler (2)", *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 29, 19 Mayıs 1917, s. 49.

⁴⁴ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 50.

⁴⁵ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 52.

bahadır ve savaşı Türkler, zamanla ince politika güden Bizanslılara benzemişti⁴⁶.

Celâl Nuri'ye göre Anadolu'nun hem coğrafi hem de içtimâî şartları Türkler üzerinde etkili olmuştu. Yeni muhitin en mühim özelliği deniz ve sıcak iklimdi. Türkler yeni muhite yerleşince, Orta Asya'nın sert iklimini unuttular. Türkler denizi bilmiyorlardı, onların hayatında deniz önemli rol oynamamıştı. Bu sebeple Timur İstanbul'a saldırmamıştı. Cengiz hükümeti bile denizi pek az görmüştü. Oysa yeni muhitte, Akdeniz Türklerin ruhunu değiştirdi. Sıcak iklim, girintili çıkıntılı koylar, Karadeniz, Marmara sahilleri, boğazlar, adalar vs. Türklerin hayatında büyük değişikliklere yol açtı. O kadar ki gemi bilmeyen Türkler, zamanla bütün Akdeniz'e hâkim olmuşlardı. Turan'a kıyasla Anadolu'da dört mevsim, daha düzenli bir seyir izliyordu. Bu da Türklerin alışkanlıklarının değişmesine sebep oldu. Yeni muhitin içtimâî şartları da Türkler üzerinde işlemekten geri durmadı. Anadolu daha önce pek çok medeniyetin hayat bulduğu bir bölgeydi. Avrupa ile temasların artması, Avrupa'dan pek çok mühtedinin gelmesi beraberinde çeşitli yenilikler de getirmişti. İstanbul, milyonlarca Avrupalı, Tatar, İslav, Arap, Acem gibi farklı unsurların yaşadığı kozmopolit bir başkent hüviyeti kazanarak bir nevi kozmopolit Bizans'ı yaşatmaya devam etti. Böylece Türkler menşelerini unuttular ve Turan'daki düzenlerini tamamen değiştirdiler. Tatar Türkistan'a benzerken, Türk giderek Anadolu'ya benzemeye başladı⁴⁷. Bu değişim sürecinde Celâl Nuri, İslâmiyet'in kabulünü de önemli bir faktör olarak zikreder: “İslâmiyet Türkleri menşelerinden pek ziyade ayırmıştır⁴⁸.” İslâmiyet'in kabulü hem yeni müesseselerin vücuda getirilmesini hem de Türklerin kimliklerini muhafaza edebilmelerini temin etmişti. Celâl Nuri, İslâmiyet'i kabul etmemiş olsaydılar Türklerin Anadolu'da Rumlaşacaklarına kesin olarak emindir. Türkler İslâmiyet'i kabul ederek Rumlaşmaktan kurtuldular ve İslâmiyet'i kabul ettikleri sırada Arapların temsil kabiliyeti de zayıfladığı için Araplaşma tehlikesine de maruz kalmadılar. Bu suretle yeni coğrafya ve yeni din, Anadolu Türklerini yeni bir millet hâlinde tarih sahnesine çıkardı. Artık onlar Mengü Han'ın tebaasından bambaşka bir millet idiler⁴⁹. At sırtından inmeyen, sürekli savaşan, çatı altında yaşamaktan hoşlanmayan, güzel

⁴⁶ Celâl Nuri, “Muhit ve Türkler (1)”, s. 35-36.

⁴⁷ Celâl Nuri, “Muhit ve Türkler (2)”, s. 51-52.

⁴⁸ Celâl Nuri, “Osmanlılardan Evvel (2)”, s. 88.

⁴⁹ Celâl Nuri, “Muhit ve Türkler (2)”, s. 52.

yemeklerden midelerini bozulan Türkler Anadolu'da nesilden nesile değişmişlerdi⁵⁰.

Celâl Nuri, Osmanlı Türkleri ile diğer Türk toplulukları arasında net bir ayrım koyar. Millet oluşumunda coğrafyayı esas alarak Osmanlı Türklerinin yeni bir millet teşkil ettiğini iddia eder ve bu suretle kısmen Osmanlı tarih telâkkisiyle ama daha ziyâde sonraki yıllarda işlenecek Anadolu tarih tasavvuruyla örtüşür⁵¹. Turanî akvamı bir arada tutan şey siyasî birlikti. Siyasî birlik dağılınca muhitler değişiyor ve yeni kavimler ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla başka bir muhitin coğrafi ve içtimâî etkilerine maruz kalmak, eski özelliklerinden birkaçını muhafaza etmelerine rağmen Osmanlıları da ayrı millet hâline getirmişti. Osmanlı Türkleri muhitin, dinin, siyasetin, toplum yapısının, iklimin, hatta gıdanın tebdili ile birçok Türk olmayan unsuru temessül etmekle yeni bir millet teşkil etmişlerdi⁵².

Celâl Nuri, Osmanlı Türklerinin yeni muhitte yeni bir millet teşkil etmekle birlikte bazı ırkî özelliklerini de devam ettirdiklerine dikkat çeker. Zaten ırk teorisi, ırkların bazı değişmez özellikleri olduğunu iddia etmektedir. Bu durumda yeni muhitte Türkler acaba hangi özelliklerini muhafaza ettiler? Eski Türklerin Osmanlı Türklerine bıraktığı miras nelerden ibaretti? Eski Türkler hakkında yeterli belge ve bilgi olmadığını belirtmesine rağmen Celâl Nuri, ırk teorisine başvurarak bu sorulara kolayca cevap verir. Osmanlıların ırkî karakterlerini, seciyelerini anlayabilmek için Türk'ün tarif edilmesi elzemdi lâkin tarih boyunca çok geniş bir coğrafyaya yayılan, farklı muhitlerin tesirleriyle farklı gruplara ayrılan Türklerin, İslâmiyet'i kabullerinden önce göçebeliliğin etkisiyle pek az yazılı kaynak bırakmış olmaları, İslâmî dönemde de bilim ve edebiyat dili olarak büyük ekseriyetle Arapça ve Farsça'yı kullanmaları, Taine'in "*bir milletin tarihi edebiyatından çıkarılabilir*" iddiasını Türkler için geçersiz kıldığı gibi Türklerin tarihine dair yerli ve yabancı kayıtların azlığı da seciyelerini tarihlerinden bulup çıkarmayı güçleştirmekteydi⁵³. Ancak Celâl Nuri'ye göre bu konuda ümitsiz olmaya gerek yoktur; mevcut kayıtlardan Türklerin tarihini tam olarak

⁵⁰ Celâl Nuri, "Muhit ve Türkler (1)", s. 36.

⁵¹ Meselâ bir Anadolu'cu olan Mehmet Kaplan'ın coğrafya ve milliyetçilik konusundaki düşünceleri ile Celâl Nuri'nin muhit ve ırk teorisi bağlamındaki düşünceleri benzerlik arz etmektedir. Bakınız: Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, İstanbul 1974, s. 40-61; Mehmet Kaplan, *Büyük Türkiye Rüyası*, İstanbul 1998, s. 21-23, 27-30.

⁵² Celâl Nuri, "Osmanlılardan Evvel (2)", s. 89.

⁵³ Celâl Nuri, "İrk", s. 7-10.

anlamak zor olsa da “*hâdiselerin cereyanından*” Türk ırkının genel meziyetlerini keşfetmek mümkündür. Nasıl ki bazı ünlü tarihçiler geçmişe bakarak gelecek hakkında doğru tahminlerde bulunabiliyorlarsa, aynı yolla hâlden hareket ederek mâzi hakkında da doğru çıkarımlarda bulunmak, yani eski Türklere dair eldeki bilgileri Osmanlıların mevcut karakteriyle mukayese etmek suretiyle onlardan Osmanlı Türklerine tevarüs eden özellikleri tespit etmek imkân dâhilindedir, hattâ Celâl Nuri’ye göre bu ameliye pek de zor değildir⁵⁴.

Tarihlerine ait kayıtların azlığı da göstermektedir ki Türkler göçebelikten medeniliğe kolay çıkamamışlardır. Göçebe, asker ve yağmacı olan ilk Türkler, sanatkâr ve mütefekkir bir kavim değildi. Yaşadıkları muhit icabı hayatlarında pek değişme olmadığından ve savaşları da hep birbirine benzediğinden tarihlerini teferruatıyla bilmek yerine eski Türklerden Osmanlılara geçen karakteri tespit etmek Celâl Nuri için yeterlidir. Zaten eski Türklerin karakteri, mizacı, seciyesi, tabiatı karmaşık bir özellik arz etmemektedir. Osmanlılardan önceki Türk tarihinin tek kelimelik özeti Attila, Cengiz, Timur, Hülagu örneklerinde de görüldüğü üzere cihangirliktir⁵⁵. Osmanlıların fetihlerinin altında yatan sebep, oranı epey azalmakla birlikte damarlarında dolaşan Turanî kandır. Bu özelliği tespit ettikten sonra artık Osmanlılardan önceki Türk tarihi Celâl Nuri için herhangi bir ehemmiyeti haiz değildir. Yunanlılar, Romalılar, Fenikeliler gibi milletlerin vatanına; üzerinde büyük ve parlak medeniyetler vücuda gelmiş bir coğrafyaya; şairler, ressam, mimarlar, heykeltıraşlar, bilginler yetiştirmiş bir toprağa yerleşen Osmanlıların, aynı muhitte neden benzer bir medeniyet getiremedikleri sorusu da Celâl Nuri açısından cevabını bulmuştur: “*iklim ve muhit aynı iklim ve muhitti fakat ırk tebeddül ettiğinden netice muhtelif çıktı*”. Türkler çeşitli ırklarla karışmış olmalarına rağmen bazı eski özelliklerini muhafaza etmişlerdi⁵⁶. Eski Türkler; askerlik, savaşçılık, celâdet, bahadırılık, cihangirlik ve alicenaplık gibi bir takım seciye özellikleri ile beraber biraz da göçebelik, istikrarsızlık, sanat ve ticaretten nefret hislerini Osmanlı Türklerine miras bırakmışlardı. Celâl Nuri, bütün Osmanlı tarihini, bu “*psikolojik düsturun bir tatbiki*” gibi okur. Osmanlılar menşelerini unutmakla beraber Anadolu’da bir Orta Asya toplumu kurmuşlardı. Osmanlı hükümeti de bir “*cumhuriyet-i sultaniye-i askeri*” idi. Anadolu’ya gelen Türklerin istilacı, savaşçı, yağmacı kanı

⁵⁴ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 10.

⁵⁵ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 11.

⁵⁶ Celâl Nuri, *a.g.m.*, s. 6-7.

soğumamıştı. Bunun içindir ki Osmanlıların fetih/istilâ devri, Asya'nın büyük fatihlerinin menkıbeleri ile mukayese edilebilecek derecedeydi. Hâl-i hazırda Türk de her şeyden evvel bir askerdi. Seciye ne kadar değişmiş olursa olsun Türkler her şeyden ziyade askerliğe yetenekliydi⁵⁷.

6. NETİCE

Celâl Nuri, Hippolyte Taine'in "muhit, ırk, zaman" teorisine dayanarak eski Türk muhitinin özelliklerini, bu muhitin yoğurduğu eski Türk ruhunu, psikolojisini ve seciyesini, Anadolu'daki yeni Türk muhitini, yeni muhitte Türklerin süreklilik gösteren psikolojik özellikleriyle ruhlarında meydana gelen değişimleri ortaya koymak istemiştir. Öncelikle şunu teslim etmek gerekir ki bütün tenkide açık noktalarına rağmen Celâl Nuri'nin bu zihnî mesaisi, hem klasik dönem hem de II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı tarihyazımının çerçevesini aşan, tamamen yeni bir tarihî düşünme biçimidir. Bu zihnî ameliyeyi; kendi zamanın bilim telâkkisi, tarihçiliğin durumu, Türk tarihi, bilhassa İslâm öncesi Türk tarihi, hakkındaki bilgi birikimi tarafından oluşturulan kendi özel şartları içerisinde değerlendirmek de zaruridir. Biz konu ile alakalı şahsî mütalaalarımızı dört noktada toplayacağız.

Birincisi, Celâl Nuri'nin dayandığı bilim telâkkisi üzerinde durmak son derece önemlidir. Celâl Nuri'nin "yeni" olarak takdim ettiği ve Osmanlı tarihine tatbik etmeye çalıştığı usûller, yaşadığı çağın bilim telâkkisine paralel olarak fazlasıyla doğa ve fizik bilimleri ile analoji içerisinde çalışmaktadır. Her ne kadar Taine'e bu konuda bazı eleştiriler getirse de bizzat Celâl Nuri'nin zihnî dünyasında da tarih, katı bir determinizme tâbi, sebepler ve neticelerden genellemelere ulaşan ve kanunlar koyan bir doğa bilimi gibi mütalaa edilmektedir. Celâl Nuri'nin bir milletin kendisini ve tarihini bilmesindeki gerekliliği; bir makinenin kuvvetini, bir geminin alabileceği yükü veya bir çiftliğin yüzölçümünü öğrenmeden onlardan istifade etmenin mümkün olmamasıyla açıklaması bu bağlamda manidardır⁵⁸.

İkinci olarak söz konusu usûllerin tabîi bir neticesi olarak Celâl Nuri'nin Eski Türkler ve Osmanlı Türkleri konusundaki yaklaşımı son derece indirgemecidir. Bütün Orta Asya Türk tarihini bozkır ve bozkırın yarattığı savaşçı psikolojiye indirgeyerek eski Türklerin Osmanlı Türklerine devrettiği mirası tek kelime ile askerlik olarak özetlemekte ve Osmanlı-Türk

⁵⁷ Celâl Nuri, "Osmanlılardan Evvel (2)", s. 87-89.

⁵⁸ Celâl Nuri, "Tarih-i Osmanînin Mâkablı", s. 6.

tarihinin bütün başarı ve başarısızlıklarını bu kelime üzerinden açıklayarak çok kolay bir surette çeşitli genellemelere ulaşmaktadır. Celâl Nuri için eski Türk tarihi atlı göçebe ve savaşçı kabilelerin savaş, yağma ve vahşetlerinden ibarettir. Muhit teorisinden hareketle söz konusu kabilelerin tarihini savaşçılıkla özetlenebilecek psikolojik bir düstura irca eder ve ırk teorisinin yardımıyla bütün Türk tarihini bu düstur üzerinden okur. Oysa Celâl Nuri'nin çağdaşı bulunan Köprülüzâde Mehmed Fuad Celâl Nuri'nin temsil ettiği bilim anlayışını çoktan aşmış; Türk halk kültürü, Türk halk edebiyatı, Anadolu Türk medeniyeti, Türk din ve tasavvuf hayatı gibi konularda eski Türkler ile Anadolu Türkleri arasındaki devamlılığı çok derin bir şekilde incelemiştir. Ancak Celâl Nuri'de kültür ve millî kültür kavramları yoktur. Dolayısıyla kültür üzerinden bir tarihî devamlılık tasavvuru da geliştirememiştir.

Üçüncüsü Celâl Nuri'nin kullandığı söz konusu usüller, zihnî arka plân itibariyle son derece Avrupa merkezidir. Celâl Nuri, bu zihnî arka plânın medeniyet tasavvuru ile Avrupalıların ve Arî ırkın üstünlüğünü vaz' eden temel tezlerini tartışmadan kabûl etmiştir. Celâl Nuri'nin kullandığı medeniyet kavramının anlam haritası oldukça dardır ve sadece Batı medeniyeti ile onun temelinde yer aldığı var sayılan eski Yunan ve Roma gibi eski medeniyetleri referans almaktadır. Celâl Nuri, Türkler hakkındaki oryantalist tezlere de fazlasıyla bağımlıdır. Göçebe, medeniyetsiz, barbar, vahşi, kan dökücü, yağmacı, çapulcu gibi vasıfları çok rahat bir şekilde Türklere izafe etmektedir. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce, ya da Onun zihnî dünyasından süzûlebilecek bir başka tabirle iyi bir muhitte ırkî özelliklerini ikmâl etmeden önce, kendilerine mahsus bir medeniyet vücuda getirmiş olabileceklerini kesinlikle hatırına getirmez.

Üzerinde duracağımız son nokta, Celâl Nuri'nin millet oluşumunda coğrafyaya/muhite esas rolü vermesidir. Celâl Nuri'ye göre yeni bir muhite gelen Anadolu Türkleri, yeni muhitin etkisiyle eski Türklerden ve çağdaş Türk topluluklarından ayrılarak yeni bir millet teşkil etmişlerdir. Buradaki esas kaygının Anadolu Türkleri ile diğer Türk toplulukları arasına tarihî ve sosyolojik olarak bir duvar örmek ve bu suretle Turancılığa karşı Anadolu merkezli yeni bir milliyetçilik modeli inşa etmek olduğunu düşünmekteyiz. Anadolu tarih tezinin ilk örneklerinden biri olarak görülebilecek olan bu düşünceler, bir Anadoluçu olan Mehmet Kaplan'ın coğrafya ve millet arasındaki münasebetlere dair Cumhuriyet döneminde orta koyacağı düşüncelerle ciddi benzerlikler taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AHMED ŞUAYB, *Hayat ve Kitaplar*, 1317.
- BREISACH, Ernst, *Tarihyazımı*, Çeviren: Hülya Kocaoluk, (Yapı Kredi Yayınları), İstanbul 2009.
- CELÂL NURİ, *Tarih-i İstikbâl*, C. 1, İstanbul 1331.
- CELÂL NURİ, *Türk İnkılâbı*, İstanbul 1926.
- CELÂL NURİ, “Tarih-i Osmanînin Mâkablı”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 1, Nu: 1, 1335, s. 5-7.
- CELÂL NURİ, “Muhit”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 1, Nu: 25, 21 Nisan 1917, s. 420-425.
- CELÂL NURİ, “İrk”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 26, 28 Nisan 1917, s. 5-11.
- CELÂL NURİ, “Muhit ve Türkler (1)”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 28, 12 Mayıs 1917, s. 33-36.
- CELÂL NURİ, “Muhit ve Türkler (2)”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 29, 19 Mayıs 1917, s. 49-52.
- CELÂL NURİ, “Osmanlılardan Evvel (1)”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 30, 26 Mayıs 1917, s. 68-72.
- CELÂL NURİ, “Osmanlılardan Evvel (2)”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, C. 2, Nu: 31, 2 Haziran 1917, s. 85-89.
- CELÂL NURİ, “Zaman”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, Nu: 35-4, 29 Eylül 1917, s. 157-159.
- FREUND, Julien, *Beşerî Bilim Teorileri*, Çeviren: Bahaeddin Yediyıldız, (Türk Tarih Kurumu Yayınları), Ankara 1997.
- HALKIN, Léon-E., *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çeviren: Bahaeddin Yediyıldız, (Türk Tarih Kurumu Yayınları), Ankara 2000.
- KAPLAN, Mehmet, *Nesillerin Ruhu*, (Hareket Yayınları), İstanbul 1974.
- KAPLAN, Mehmet, *Büyük Türkiye Rüyası*, (Dergâh Yayınları), İstanbul 1998.
- KORLAELÇİ, Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, (İnsan Yayınları), İstanbul 1986.
- TAINÉ, H. A., *History of English Literature*, Vol. 1, London 1920.